

ANDRZEJ BRONK*

Czym jest religiologia?

Co oznacza słowo religiologia? Katolickie środowiska naukowe w Polsce, zwłaszcza Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, wysuwają od dłuższego czasu – umownie i zarazem normatywnie – termin religiologia (nauki religiologiczne) jako ogólne określenie wszystkich dyscyplin naukowych zajmujących się – bardziej lub mniej systematycznie – zbieraniem i porządkowaniem danych o zjawiskach religijnych oraz opisem i interpretacją (wyjaśnianiem i rozumieniem) „faktu religii”. Nazywanie nauk religiologicznymi nie przesądza o ich metodologicznym charakterze, nie wyznacza *per se* granic ich naukowej jurysdykcji ani nie służy ich epistemologicznej dominacji lub doktrynalnej integracji. Racją za użyciem terminu religiologia jest oczywisty fakt istnienia wielu, metodologicznie zróżnicowanych sposobów podejścia do zjawisk religijnych i w konsekwencji wielu typów nauk o religii, dostarczających wszechstronnej wiedzy o fenomenie religii. Objęcie ich wspólną nazwą może być ważne chociażby ze względu na potrzeby porządkowania dyscyplin naukowych, jak w przypadku przedmiotowego katalogu bibliotecznego. Analogiczna sytuacja dotyczy terminu humanistyka, w którego zakres wchodzi wiele nauk humanistycznych.

Od chwili powstania akademickich badań nad religią ich nazewnictwo było zróżnicowane w zależności od tradycji badawczej, kraju i języka¹. W okresie międzywojennym funkcjonowało w Polsce², obok głównego terminu religioznawstwo, przeciwstawianego na ogół filozoficznym i teologicznym zainteresowaniom religią, kilka jego znaczeniowych zamienników³, jak „historia porównawcza religii”, „religionistyka” i religiologia (I. Radziszewski), używanych na „określenie naukowych badań nad religią” (H. Hoffmann 2003

* Prof. dr hab. Andrzej Bronk, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Filozofii

¹ O perypetiach nazwy religioznawstwo i religiologia oraz zróżnicowaniu nazewnictwa w badaniach nad religiami w różnych językach informuje Z. Poniatowski (1975 i 1977), stwierdzając m.in.: „rzadko która dyscyplina wyróżnia się taką różnorodnością swoich nazw, jak naukowa, empiryczna wiedza o religiach. Dotyczy to także języka polskiego” (1977, s. 49).

² Słowniki języka polskiego nie odnotowują na ogół terminu religiologia, a jeżeli tak, utożsamiają go znaczeniowo z terminem religioznawstwo. Religioznawstwo to „nauka zajmująca się religią jako faktem społecznym i psychicznym, badająca jej genezę i funkcję społeczną; religiologia” („Słownik języka polskiego” pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1965, t. 7, s. 914).

³ Z. Poniatowski 1975, H. Hoffmann 2003, A. Bronk 2009.

s. 423). Po 1945 r. nazwą religiologia posługiwali się m.in. ks. F. Manthey, ks. B. Radomski, A. Szelański i ks. E. Dąbrowski⁴. Polskie Towarzystwo Religioznawcze nazywa się po angielsku *Polish Society for the Study of Religions*⁵. Ostatnio w literaturze anglosaskiej (analogicznie do „religiologii”) zyskuje na popularności zakresowo szeroko rozumiany termin badania nad religią (*religious studies*), który nie oznacza jednej dyscypliny naukowej, lecz dziedzinę badań grupującą wyniki wielu nauk o religii⁶.

W księdze pamiątkowej⁷, dedykowanej H. Zimoniowi, czytamy m.in., że z okazji inauguracji roku akademickiego 1974/1975 w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim odbyła się 20 X 1974 konferencja prasowa na temat studiów religioznawczych w KUL. „Pracownicy naukowcy KUL wypowiedzieli się po raz pierwszy na temat rozumienia i uzasadnienia terminu »nauki religioznawcze« (w skrócie: religiologia), obejmującego następujące nauki o religii⁸: religioznawstwo i jego dyscypliny naukowe (historia religii, fenomenologia religii, etnologia religii, socjologia religii, psychologia religii i geografia religii), badające religię lub religie na płaszczyźnie empirycznej (nauka humanistyczna), filozofia religii (nauka filozoficzna), teologia religii (nauka teologiczna)”. Decyzją Rady Wydziału Teologicznego KUL została w 1985 r. utworzona specjalizacja religioznawstwa(!) w Sekcji Teologii Fundamentalnej Wydziału⁹. W 2007 r. w Instytucie Teologii Fundamentalnej KUL została utworzona Katedra Teologii Religii. Towarzystwo Naukowe KUL wydaje od 2009 czasopismo „Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioznawstwa” a od 2000 r. serię „Studia Religioznawcze” (red. H. Zimoń).

Termin religiologia (nauki religioznawcze) służy więc wprowadzeniu nazwy, która objęłaby adekwatnie i nie powodując nieporozumień „naukową wiedzę o religii”¹⁰ oraz

⁴ Z. Poniatowski (1975 s. 6) dostrzega użycie nazwy „religiolog” również u autorów marksizujących. Instytut Religioznawstwa UJ wydaje od 1977 r. rocznik „Studia Religioznawcze”

⁵ Wcześniejsza nazwa Towarzystwa brzmiała: *Polish Society for the Science of Religions* (vide W. Tyloch 1990). Nazwa *European Association for the Study of Religions* (EASR) przekładana jest jako *Europejskie Stowarzyszenie Studiów Religioznawczych*.

⁶ „Religiology is a branch of science and its aim is the scientific study of religion. It seeks to acquire a basic knowledge of religion as a phase of culture, without the bias of a specific belief-system. Only the scientific study of religion can achieve this aim” (H. Kishimoto 1967 s. 81).

⁷ Z. Kupisiński, S. Grodz (red.), 2010 s. 27-28.

⁸ Terminem *science of religions* posługuje się np. W. Tyloch 1984.

⁹ „Do najpilniejszych zadań tej specjalizacji należało: inspirowanie, wzmożenie i koordynowanie ze strony katolickiej badań interdyscyplinarnych nad religią i religiami, kształcenie kadry profesorskiej dla wyższych seminariów duchownych i zakonnych, przekazywanie teologom świeckim – przyszłym katechetom – podstawowych wiadomości z zakresu religioznawstwa, filozofii religii i teologii religii oraz publikowanie materiałów katechetycznych dla katechetów” (Z. Kupisiński, S. Grodz (red.), 2010 s. 32).

¹⁰ T. Kłak 1971.

możliwe typy nauk o religii, każda o własnych danych empirycznych w punkcie wyjścia, własnych zadaniach badawczych, własnych metodach badania, zainteresowane w wybranym aspekcie każdorazowo swoiście rozumianą istotą religii. Wprowadzenie terminu religiologia nie ma zatem na celu, jak podejrzewa Z. Poniatowski¹¹, przeciwstawienia „laickiemu religioznawstwu – religijnej (teologicznej czy »pastoralnej« zgoła) »religiologii«,” gdyż empiryczne badania nad religią stanowią same w sobie uprawomocniony metodologicznie typ badania ani tym bardziej ich zastąpienia, lecz uniknięcie nieporozumień, jakie może rodzić zawężone do nauk empirycznych (społecznych/humanistycznych) użycie terminu religioznawstwo¹².

Wypowiedzi niektórych religioznawców¹³ mogłyby sugerować, że pojmują oni religioznawstwo jako metodologicznie autonomiczną (odrębną) naukę o własnym przedmiocie i metodzie lub na sposób ogólnej teorii religii, obok np. socjologii czy psychologii religii, a nie, jak się tu proponuje, jako zbiór nauk. Przykładowo Z. Poniatowski¹⁴ nazywa religioznawstwo ze względu na „wyodrębniony przedmiot badań: religię” nauką samodzielną i traktuje jako część kulturoznawstwa. Termin religioznawstwo ma bowiem w odniesieniu do badań nad religią dwa co najmniej znaczenia: szerokie, na określenie wszystkich naukowych sposobów badania religii, oraz wąskie, na określenie tylko empirycznych (humanistycznych) nauk o religii („jakoby był to jeden typ wiedzy i jednorodne poznanie”¹⁵) z wykluczeniem (jako nieempirycznych) filozofii religii i teologii religii.

Na zawężone użycie terminu religioznawstwo wpływ wywarła m.in. geneza nauk o religii, kiedy powstawały one w drugiej połowie XIX w. w opozycji do filozoficznych i teologicznych badań nad religią, nierzadko (jak w Holandii) w miejsce sekularyzowanych wydziałów teologii na uniwersytetach państwowych. Ewolucjonizm i pozytywistyczna ideologia w XIX w. redukowały pojęcie empirii i poznania do doświadczenia nauk przyrodniczych, wykluczając filozoficzne i teologiczne sposoby podejścia do religii jako nienaukowe i tym samym pozbawione wszelkiej wartości poznawczej¹⁶. Ale jest również prawdą, że rzecznikami wyodrębnienia naukowych badań nad religią z filozofii, a złasz-

¹¹ 1975 s. 4.

¹² Z czterech nazw: religiologia, religionistyka, wiarnawstwo, „proponowane w końcu XIX w. [...] »religioznawstwo« jest nazwą najbardziej obecnie powszechną i najpoprawniejszą”, ponieważ włącza się w ogólniejszy nurt „-znawstw” (Z. Poniatowski 1977, s. 49).

¹³ Religioznawstwo to „dyscyplina badawcza, której przedmiotem zainteresowań jest religia we wszelkich jej przejawach i aspektach” (H. Hoffmann 2003, s. 433).

¹⁴ 1977, s. 63.

¹⁵ Z.J. Zdybicka 1987, s. 288.

¹⁶ „Podobnie jak w innych krajach, religioznawstwo w Polsce powstało pod koniec XIX w., w klimacie ewolucjonizmu oraz walki pozytywizmu z klerykalizmem po powstaniu 1863 r.” (Z. Poniatowski 1977, s. 80).

cza teologii, byli liberalnie nastawieni teolodzy (protestanci), jak „ojciec religioznawstwa” C.P. Tiele (1830-1902), kierownik pierwszej katedry religioznawstwa w Lejdzie. Powołując do życia nową, empiryczną dziedzinę badania, przeciwstawić się chciano rozważaniom „spekulatywnym”, za które uchodziła dominująca wówczas, heglowska *Religionsphilosophie*. Wątpliwości co do obecności chrześcijańskiej teologii religii w gronie nauk religioznawczych wywoływał zwłaszcza fakt, że uprawomocnia ona swe tezy przez odwoływanie się do przesłanek objawionych, czym radykalnie odbiega od procedur uzasadniających, stosowanych w naukach empirycznych. Również koncepcja religii jako „rzeczywistości całkowicie innej”¹⁷ i realnej relacji osobowej człowieka do transcendentnej rzeczywistości¹⁸, głoszona przez tomistyczną („realistyczną”) filozofię religii, wprowadza do religioznawstwa wątki teologiczne¹⁹. Długo wszelkie późniejsze próby poszerzenia religioznawstwa o rozważania filozoficzne i teologiczne traktowano jako jego refideizację i reteologizację przez przemycanie do „porządnego”, empirycznego religioznawstwa treści pozaempirycznych²⁰. Początkowo antyreligijne nastawienie religioznawców uległo z biegiem czasu stępieniu²¹ i w innym już klimacie ideowym filozofowie religii i teolodzy religii są uznanymi uczestnikami i współdyskutantami wielu krajowych i międzynarodowych kongresów religioznawczych²². W czasach panowania antyfundamentalizmu i probabilizmu epistemologicznego trudno sobie dziś wyobrazić religioznawcę, który twierdziłby, że „fenomen religii jest całkowicie wyjaśnialny w ramach (jakichkolwiek, AB) nauk religioznawczych”²³, lub całkowicie odrzucałby jego filozoficzne wyjaśnienia.

¹⁷ M. Rusecki 1987, s. 108.

¹⁸ Religia polega „na żywym i życiowym związku człowieka z Bogiem; jest ona żywą więzią człowieka z Istotą Transcendentną” (ibid., s. 108).

¹⁹ „Uniwersalną podstawą wszystkich religii jest manifestacja Boga poprzez dzieła stworzenia i inne formy Jego wkroczenia w dzieje świata, ostatecznie poprzez Jezusa Chrystusa, w którym dokonało się najpełniejsze objawienie i zbawienie Boże w historii” (M. Rusecki 1987, s. 114).

²⁰ „Nie chodzi już więc o alternatywę: teologia czy religioznawstwo, lecz o reteologizację i refideizację wiedzy o religiach, o uczynienie z nauki o religiach »przedSIONKA« (*preambula*) czy »służebnicy« (*ancilla*) teologii, czyli – mówiąc nowszym językiem – o »narzucenie religioznawstwu dogmatycznego *Vorverständnis*»” (Z. Poniowski, 1975, s. 12).

²¹ Z. Poniowski 1977, s. 57.

²² Nazwa założonego w 1950 r. *International Association for the History of Religions (IAHR)* pozostaje nadal taka sama. Członkostwo w nim uzyskuje się poprzez przynależność do któregoś z krajowych, afiliowanych towarzystw. Założone w 1958 r. *Polskie Towarzystwo Religioznawcze* jest dziś dostępne wszystkim, interesującym się problematyką religii. Pełnoprawnymi uczestnikami obu Polskich Kongresów Religioznawczych (Tyczyn 2005, Poznań 2008), na których dyskutowano problemy merytoryczne, a nie ideologiczne, byli badacze religii o zróżnicowanych opcjach światopoglądowych z wielu środowisk naukowych.

²³ M. Rusecki 2010, s. 264.

Powodem nieufności religioznawców do filozofii i teologii był także mało fortunny, niekiedy protekcyjny sposób wyrażania się teologów, sugerujący, jakoby tylko nauki teologiczne dysponowały autentycznym („pełnym”) poznaniem „fenomenu religii”²⁴ i miały dlatego prawo – jako nauki nadrzędne – dyktować religioznawcom, co i jak powinni badać lub wręcz miały je zastępować. Przykładowo polscy teologowie zgadzają się wprawdzie z tym, że w zależności od typu filozofii możliwe są również różne koncepcje filozofii religii²⁵, praktycznie jednak – dyskredytując inne – opowiadają się za jedną, chrześcijańską, a dokładniej tzw. klasyczną (tomistyczną), filozofią religii, wyjaśniającą „fakt religii” w kategoriach ostatecznych przyczyn ontycznych, którą zaliczają „do tak zwanych autonomicznych filozofii religii”²⁶. Ta deklarowana samodzielność filozofii (i poniekąd teologii) sprowadza się jednak tylko do (nie-)zależności w punkcie wyjścia od empirycznych wyników badań nauk religioznawczych, gdyż – bazując na realistycznej teorii bytu – pozostaje ona zależna od przyjętych założeń metafizycznych i antropologicznych²⁷. Niekiedy, traktując nauki religioznawcze jako pomocnicze względem teologii²⁸, teologowie sugerowali religioznawcom, że bez uprzedniej znajomości tak rozumianej filozofii religii (przyjęcia jej założeń filozoficznych) nie powinni podejmować swych empirycznych badań²⁹. W odpowiedzi na ten zarzut zauważmy, że odróżniania zjawisk religijnych od niereligijnych badacz uczy się dzięki środowisku, w którym wyrasta i które wyposaża go w określone rozumienie religii. Ostatecznie tak zaprojektowana filozofia religii również zostaje poddana krytyce za to, że „operując wyłącznie racjonalnymi środkami poznawczymi”³⁰, nie wyjaśnia „w pełni” istoty i genezy religii, gdyż te są dostępne tylko poznaniu teologicznemu, opartemu na Objawieniu, na-

²⁴ „Sąd nauk empirycznych o religii jest [...] ograniczony i dotyczy [...] jedynie zewnętrznych przejawów religii, a nie jej całości” (M. Rusecki 1987, s. 112).

²⁵ „Koncepcji filozofii religii jest wiele, co jest zrozumiałe, gdy weźmie się pod uwagę fakt, że bazują one zwykle na takich czy innych systemach filozoficznych, w których przyjmuje się określone założenia stanowiące ich punkt wyjścia do badań nad religią” (M. Rusecki 1987, s. 113).

²⁶ M. Rusecki 1987, s. 114.

²⁷ „Filozofia religii jest zwykle częścią systemu filozoficznego wyjaśniającego wszystkie dziedziny rzeczywistości [...] suponuje więc filozofię człowieka (antropologię filozoficzną) oraz całego świata (ontologię, metafizykę). Dopiero metafizyka jest terenem, na którym pojawia się problem istnienia Boga” (Z. Zdybicka 1988, s. 330).

²⁸ „Dyscypliny religioznawcze stwarzają podstawy do pełniejszego ujęcia aktu wiary [...] a także do personalistycznego ujęcia przedmiotu materialnego teologii fundamentalnej” (ibid., s. 269).

²⁹ „Trzeba stwierdzić, że ma rację Z. Zdybicka, która utrzymuje, że [...] filozofia religii, określająca istotę religii, powinna poprzedzać badania empiryczne religioznawców, gdyż ci przed ich rozpoczęciem winni wiedzieć, czym ona jest i na czym polega” (M. Rusecki 2010, s. 263).

³⁰ M. Rusecki 2010, s. 265.

turalnie w jego wersji rzymskokatolickiej³¹. W świetle tego, co stwierdzono, i w sytuacji dysponowania współcześnie rozbudowaną i zróżnicowaną wiedzą o zjawiskach religijnych i religii oraz zawężonego znaczenia terminu religioznawstwo (nauki religioznawcze), właściwsze wydaje się posługiwanie się nim na określenie empirycznych nauk o religii, natomiast nazywanie całości możliwych sposobów badania zjawisk religijnych i religii mianem nauk religiologicznych (skrótowo: religiologii), a uprawiających je osób odpowiednio religioznawcami i religiologami. Kiedy nie rodzi to nieporozumień, nie stoi nic na przeszkodzie, by posługiwać się terminem religioznawstwo (i religioznawca) w jego najszerszym znaczeniu – wymiennie z terminem religiologia (religiolog) – jako *pars pro toto* na określenie każdego sposobu badania religii, podobnie, jak uniwersalnie (i zamiennie) funkcjonują określenia: badanie religii, badania nad religią, nauki o religii, nauki religioznawcze i nauki religiologiczne.

Istotną kwestią przy metodologicznej charakterystyce nauk religiologicznych (religioznawczych) jest również to, w jakim sensie poszczególne nauki o religii, socjologia religii lub psychologia religii są (ze względu na przedmiot i sposób stawiania pytań) naukami religiologicznymi (religioznawczymi), czy też raczej należą one metodologicznie (ze względu na sposób podejścia i metodę) oraz swą instytucjonalną często przynależność do swych macierzystych nauk, np. historii religii do historii, socjologii religii do socjologii, a psychologii religii do psychologii³². Znane są też problemy z zaszeregowaniem fenomenologii religii jako dyscypliny nienormatywnej, chociaż jest ona zainteresowana ustaleniem istoty religii³³. Zasadnicza rola przy porządkowaniu nauk przypada poszczególnym wspólnotom naukowym (Peircowskim *community of inquirers*), które – ustalając standardy naukowości oraz to, co uchodzi za naukę – klasyfikują³⁴ dyscypliny naukowe zgodnie z własną tradycją oraz w oparciu o własne racje merytoryczne i pragmatyczne.

Z. Poniatowski³⁵ stawia wprost pytanie, czy religioznawstwo jest li tylko „federacją dyscyplin”, czy też wyróżnioną dziedziną badania, a nawet autonomiczną dyscypliną. Być może należałoby (ze względu na podejście) przyjąć istnienie dwu typów nauk o religii: uprawianych przez religiologów/religioznawców (czyli przez kogo?) i przez innych

³¹ „Wprawdzie w laickich kręgach myślowych teologii religii odmawia się statusu dyscypliny naukowej, ale odnosi się to i do całej teologii” (M. Rusecki 2010, *ibid.* s. 267).

³² Problemy kompetencji i przynależności instytucjonalnej znają także inne dyscypliny: czy historia medycyny jest nauką medyczną, a filozofia prawa – prawniczą?

³³ Dobrze pamiętać o trzeźwej uwadze W.V.O. Quine'a (1986, s. 104), że „granice między dyscyplinami są pożyteczne dla administracji uniwersytetów i księgarzy, lecz nie należy ich – tych granic – przeceniać”.

³⁴ A. Bronk, S. Majdański 2009.

³⁵ 1977, s. 65.

humanistów. Podobne wątpliwości może rodzić zaliczanie tak po prostu każdego typu filozofii i teologii do nauk humanistycznych, chociaż metodologicznie chodzi przecież niekiedy o sposoby poznania zasadniczo różne od humanistycznych. Instytucjonalnie (i prawnie) w Polsce umieszcza się filozofię i teologię wśród dyscyplin akademickich. Przykładowo, sekcja pierwsza Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów pod mianem nauk humanistycznych i społecznych grupuje także nauki filozoficzne i teologiczne, przesądając poniekąd tym samym o ich przynależności do obszaru nauki. Stawiany niekiedy zarzut spekulatywności (nieempiryczności) nie dotyczy każdego typu filozofii lub teologii, gdyż dysponują one, jak stwierdzono, własnym doświadczeniem i danymi empirycznymi w punkcie wyjścia, które poddają właściwymi sobie narzędziami poznawczymi teoretycznej „obróbce”.

Podobnie jak w przypadku „religioznawstwa”, termin religiologia oznacza także dziedzinę badań w zamierzeniu inter- multi- i transdyscyplinarnych, a więc mających ten sam przedmiot materialny (religię), lecz o zróżnicowanych przedmiotach formalnych (aspektach). Stąd odróżnia się odpowiednio cztery typy nauk o religii o różnym statusie metodologicznym i pozycji instytucjonalnej: religioznawstwo – obejmujące wiele humanistycznych nauk o religii, badające religię jako zjawisko kulturowe oraz obserwowalne zachowania ludzi, uważane za religijne – różne typy filozofii religii i teologii religii oraz formalno-semiotyczne nauki o religii. Każda z nich ma w punkcie wyjścia własne dane empiryczne, które zbiera, porządkuje, opisuje i wyjaśnia właściwymi sobie metodami. Przedmiotem zainteresowania poszczególnych nauk religiolologicznych mogą być zarówno wyróżnione elementy wszystkich religii lub pewnej wybranej religii (doktryna, kult i obrzędy, postawy religijne, instytucje i organizacje religijne), jak i religia jako zjawisko kulturowo-społeczne głównie w aspekcie jej istoty, genezy (powstawania, rozwoju, zaniku), struktury lub wielorakich funkcji w życiu społeczeństw i jednostek.

Dostarczane przez nauki religiolologiczne parcjalne obrazy religii, zsumowane nie składają się syntetycznie na żadną spójną koncepcję (natury) religii, lecz tworzą mozaikę poglądów o fenomenie religii. Ewentualna synteza poszczególnych wyników nauk w postaci ich spójnej teorii nie jest możliwa na gruncie żadnej z nich, co najwyżej przy założeniu, że istnieje jakiś nieredukowalny, specyficznie religijny aspekt (Bóg, duchowość, transcendencja, potrzeba religijna, *divinitas, homo religiosus, numinosum, mysterium tremendum et fascinans, revelatio, sacrum, sanctum*) wspólny wszystkim religiom, o co, jak wiadomo, nie jest łatwo. Tam, gdzie wyróżnia się religioznawstwo ogólne na sposób ogólnej teorii religii³⁶, zajmującej się religią jako całością, przypisuje mu się zadanie ustalania „istoty” religii. Funkcję integratora wiąże się również z filozofią religii

³⁶ Zob. Z. Poniatowski 1977, s. 65-66.

dzięki dostrzeżeniu wspólnego i podstawowego aspektu badanych zjawisk religijnych. W sytuacji jednak istnienia wielu koncepcji i typów filozofii religii³⁷, każda synteza na ich gruncie będzie miała walor ograniczony.

Jak należy rozumieć wysuwaną tu propozycję terminologiczną, budzącą niejednokrotnie w przeszłości negatywne postawy i skojarzenia polskich religioznawców, zwłaszcza z „kręgów laickich”? To prawda, że za poszerzonym o filozofię religii i teologię religii rozumieniem nauk o religii (nauk religiolologicznych) orędują głównie katolicycy teolodzy i filozofowie chrześcijańscy, nie chcąc się godzić na wykluczenie poza obręb naukowych (w sensie średniowiecznej *scientiae*) badań nad religią. Termin religiologia pozwala im znaleźć się w prestiżowym gronie nauk o religii i podkreślić swój oryginalny wkład w rozumienie zjawisk religijnych i religii. Bynajmniej zresztą nie jest tak, by wszyscy oni konsekwentnie nazywali swe badania religiolologicznymi, kiedy – wbrew własnym ustaleniom – posługują się niekiedy zamiennie terminami religiologia i religioznawstwo. Na fakt ten zwracał już uwagę Z. Poniatowski, stwierdzając, że w wydawanej przez KUL *Encyklopedii katolickiej* „ten sam autor (prof. apologetyki) pisze o »religiologii« i »religioznawstwie« tuż opodal siebie”³⁸.

Chociaż więc użycie terminu religiologia nie służy ukrytemu wprowadzaniu treści ideologicznych, zwłaszcza elementów (chrześcijańskiej) doktryny teologicznej lub religijnej do empirycznych badań nad religią, wiąże się z nim, jak w przypadku każdego kluczowego terminu w humanistyce, określone opcje światopoglądowe i rozstrzygnięcia metodologiczne, zwłaszcza co do epistemicznej wartości filozofii i teologii³⁹. Ważne jest tu przekonanie, że podejścia te stanowią wzbogacenie sposobów rozumienia pluralizmu i złożoności fenomenu religii, dostarczając poznawczo wartościowej (naukowej) i metodologicznie uprawomocnionej wiedzy na jego temat. Decydujące jest zatem pytanie o naturę badań nad religią oraz to, czy filozof religii lub teolog religii potrafi usprawiedliwić swój punkt widzenia, tzn. że wnosi on istotne treści do istniejących sposobów widzenia religii, które mogą być interesujące dla każdego innego badacza religii⁴⁰. Inter-

³⁷ A. Bronk 2010.

³⁸ 1975, s. 5. Ostatnio KUL, występując do MNiSW z wnioskiem o utworzenie na Wydziale Teologii KUL nowego kierunku badań nad religiami, również nazywa go bardziej nośnym w odbiorze społecznym terminem religioznawstwo.

³⁹ „Analiza nazewnictwa i perypetii dziejowych nazwy nauki o religiach nie ma jedynie antykwaryczno-kolekcjonerskiego charakteru. Za wielorakością nazw religioznawstwa kryją się różnorodne tendencje metodologiczne i założenia ideologiczno-swiatopoglądowe” (Z. Poniatowski 1975, s. 12).

⁴⁰ M. Dummett (2010), uważany niekiedy za najwybitniejszego, żyjącego brytyjskiego filozofa, utrzymuje wprawdzie, że „filozofia nie poszerza wiedzy, rozjaśnia tylko to, co już wiemy” (s. 25), z drugiej strony podkreśla „niezbędność filozofii, choć niekoniecznie profesjonalnych filozofów” dla uprawiania nauki (s. 30). „Nie ma nic paradoksalnego w tym, że nauka podsuwa filozofii nowe zagadki do rozwiązania. Nauka i filozofia nie są rywalkami; obie zmierzają do ulepszenia naszego

pretacja wyników badań religioznawczych pozostaje, jak wiadomo, wrażliwa na przyjęte założenia filozoficzne, światopoglądowe i ideologiczne. Rozstrzygające jest tu zwłaszcza pojęcie religii, zakładane przez badacza w punkcie wyjścia badań, a także postawa, jaką zajmuje wobec zjawisk religijnych: zaangażowana proreligijnie lub antyreligijnie. Religię można bowiem badać, już to będąc przekonanym o jej kulturowej niezbywalności i ważności społecznej, a nawet z pozycji wyznawcy pewnej religii, wrażliwego na niuanse zjawisk religijnych, już to postrzegając ją tylko jako przygodną i zbywalną fazę w rozwoju kultury. Sytuacja ta rodzi naturalnie kolejne pytanie o możliwy obiektywizm uzyskiwanych tu wyników⁴¹.

Zbierzmy najważniejsze wyniki. Nazywanie religioznawstwa lub religiolgii dyscypliną⁴², co więcej przypisywanie jej metodologicznej autonomii jest co najmniej niezręczne, ponieważ chodzi nie o jedną naukę, lecz zbiór wielu dyscyplin o różnym stopniu samodzielności i metodologicznej tożsamości. Filozofia nauki⁴³ odróżnia dwa typy autonomii pewnej nauki: wewnętrzną (metodologiczną) i zewnętrzną. Wewnętrzna wyznaczona jest istnieniem wyróżnionego układu pytań, stawianych pod adresem pewnego fragmentu świata (przedmiot materialny) i widzianego w pewnym aspekcie (przedmiot formalny), swoistymi zadaniami (celem poznania), odrębną aparaturą pojęciową (językiem) oraz własną metodą badania i systematyzowania wiedzy. W przypadku zewnętrznych (instytucjonalnych i innych) kryteriów autonomiczności bierze się pod uwagę bądź to samą nazwę, bądź to pewną ciągłość w czasie jakiegoś układu wiedzy, bądź to powiązanie personalne, gdy pewną dziedziną poznania zajmuje się osobna grupa uczonych, bądź względy organizacyjne uczelni i instytutów.

Ponieważ religiolgia nie jest rodzajem odrębnej „supernauki” o własnym przedmiocie i metodzie badania, próbującej np. na własną rękę ustalać istotę i genezę religii, lecz tylko nazwą ogólną na określenie dziedziny badań i zbioru nauk zajmujących się badaniem zjawisk religijnych, nie znajduje się w relacji konkurencji do żadnej z wielu nauk o religii i nie zagraża żadnej z nich. Czas pokaże, czy termin ten znajdzie swoje miejsce w polskich badaniach nad religią, gdyż język, także naukowy, rządzi się własną logiką, z trudem poddając się odgórnym regulacjom językoznawców, filozofów języka i metodologów.

obrazu rzeczywistości, choć czynią to na zupełnie różne sposoby” (s. 36).

⁴¹ A. Bronk 2009, s. 135-149.

⁴² Dyscyplina naukowa to „logicznie i treściowo” zwarta „część nauki, jaką – na danym szczeblu jej rozwoju i w określonych warunkach – może jeden pracownik naukowy jeszcze skutecznie opanować w zakresie twórczych badań oraz dydaktyki” (S. Kamiński 1992, s. 253).

⁴³ S. Kamiński 1992, s. 253.

Bibliografia

- Bronk A., *Nazewnictwo*, [w:] tenże, *Podstawy nauk o religii*, Lublin 2009, s. 31-37.
- Bronk A., *Nauki religiolologiczne*, [w:] *Nauka – Światopogląd – Religia*, red. Z. Zdybicka, Warszawa 1989 s. 121-144.
- Bronk A., *Religia jako pojęcie i przedmiot badań (uwagi metodologiczne)*, „Przegląd Religioznawczy” 2008, nr 3 (229), s. 3-21.
- Bronk A., *Czym zajmuje się filozofia religii?* [w:] *Analiza i Egzystencja* 2010, nr 12, s. 143-166.
- Bronk A., S. Majdański, *Kłopoty z porządkowaniem nauk: perspektywa naukoznawcza*, „Nauka” 1/2009, s. 47-66.
- Bronk A., *Założeniowość i obiektywność badań nad religią*, [w:] tenże *Podstawy nauk o religii*, Lublin 2009, s. 135-149.
- Bronk A., *Nauki religiolologiczne*, [w:] *Religioznawstwo w katechezie*. Materiały katechetyczne z religioznawstwa, red.: M. Majewski, H. Zimoń, Kraków 1987, s. 5-19.
- Bronk A., *Nauki religiolologiczne*. [w:] *Leksykon filozofii klasycznej*, red. J. Herbut, Lublin 1997, s. 385-391.
- Dummett M., *Natura i przyszłość filozofii*, tłum. pol. M. Iwanicki, T. Szubka, wprowadzenie T. Szubka, Warszawa 2010.
- Dyscyplina* (hasło), [w:] *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską*, oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski, Warszawa 1983, s. 76.
- Hoffmann H., *Religiologia*, [w:] *Religia. Encyklopedia PWN*, (red.) T. Gadacz, B. Milerski, t. 8, Warszawa 2003, s. 432.
- Hoffmann H., *Religioznawstwo*, [w:] *Religia. Encyklopedia PWN*, (red.) T. Gadacz, B. Milerski, t. 8, Warszawa 2003, s. 433-437.
- Kamiński S., *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Pisma wybrane t. 4, do druku przygotował A. Bronk, Lublin [1961] 1992.
- Kishimoto H., *Religiology*, „Numen” 1967, nr 2, s. 81-86.
- Kłak T., *Naukowa wiedza o religii w seminariach duchownych*, „Homo Dei” 15: 1971, nr 2, s. 110-121.
- Kupisiński Z., S. Grodź (red.), *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata*. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Zimonowi SVD w 70. rocznicę urodzin, Lublin 2010.
- Kupisiński Z., I.S. Ledwoń, *Religiologiczne nauki*, [w:] M. Rusecki et al. (red.), *Leksykon teologii fundamentalnej*, Lublin, Kraków 2002, s. 1034-1040.
- Poniatowski Z., *Religioznawstwo – stara czy nowa dyscyplina?* [w:] T. Kotarbiński (red.), *Nowe specjalności w nauce współczesnej*. Materiały z posiedzeń konwersatorium naukoznawczego Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1977, s. 49-85.
- Poniatowski Z., *Problemy nazwy religioznawstwa a spory o jego treść*, „Euhemer. Przegląd Religioznawczy” 1975, nr 3(97), s. 3-13.
- Pummer R., *Religionswissenschaft or Religiology?*, „Numen” 11: 1972, fasc. 2-3, 91-127.
- Quine Williard V.O., *Granice wiedzy i inne eseje filozoficzne*, tł. pol. B. Stanosz, Warszawa 1986.
- Religious studies, [w:] *Encyclopedia of Religion and Society*, William H. Swatos, Jr. Editor, <http://hrr.hartsem.edu/ency/ReligiousS.htm> (7.01.11).
- Rusecki M., *Teologia fundamentalna a religiologia*, [w:] *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata*. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Henrykowi Zimonowi SVD w 70. rocznicę urodzin, (red.) Z. Kupisiński, S. Grodź, Lublin 2010, s. 257-269.
- Rusecki M., *Religioznawstwo czy religiologia?* „Homo Dei” 56: 1987, nr 2, s. 107-116.

- Tyloch W. (ed.), *Current Progress in the Methodology of the Science of Religions*, Warszawa 1984.
- Tyloch W. (ed.), *Studies on Religions in the Context of Social Sciences: Methodological and Theoretical Relations*. Studia religioznawcze w kontekście nauk społecznych. Relacje teoretyczne i metodologiczne, Warszawa 1990.
- Wach J., *Religionswissenschaft. Prolegomena zu ihrer wissenschaftstheoretischen Grundlegung*, Leipzig 1924.
- Zdybicka Z.J., *Czym jest religioznawstwo?*, „Roczniki Filozoficzne” 35: 1987, z. 1, s. 283-292.
- Zdybicka Z.J., *Czym jest religioznawstwo?* [w:] *Religia i religioznawstwo*, Lublin 1988, s. 321-334.
- Zdybicka Z.J., *Filozofia religii*, [w:] *Religia i religioznawstwo*. Lublin 1988, s. 341-351.
- Zimoń H. (red.), *Religia w świecie współczesnym. Zarys problematyki religiolologicznej*, Lublin 2010, s. 23-52.

What is a religiology?

Since the second half of the twentieth century, the Polish, Catholic academic community, especially at the Catholic University of Lublin, has used the word religiology (*religiologia*) as a general notion for all disciplines trying more or less systematically to describe, explain, interpret and understand the phenomenon of religion. Another Polish word, *religioznawstwo* (the study of religion), is also used generally for all empirical disciplines of religion but mostly with the exclusion of the philosophy of religion and theology of religion, thought to be non-scientific. This mistrust of religious scholars toward philosophy and theology has its origins in the history of the study of religions (called "history or religions") in the positivist age and in scientism, which regards only (natural) sciences as a worthy type of knowledge. But it also stems from an unfortunate, sometimes patronizing style of expression by theologians suggesting, as it were, that only philosophy and theology can have a "full" knowledge of the nature of religious phenomena. In this situation it seems proper to reserve the word *religioznawstwo* (or *nauki religioznawcze*) only for empirical sciences of religion and to use the word *religiologia* (or *nauki religiolologiczne*) for all kinds of study of religion along with philosophy of religion and theology of religion. There remains however the question of the methodological unity and autonomy of the different studies in religions and of how to judge the contribution of philosophy and (Christian) theology, whose ways of justifying its theses are different from those of the (natural) sciences.

Key words: methodological autonomy, philosophy of religion, religion, religiology, religious study, science, scientific study of religion, terminology, theology of religion

